

Використана література:

1. *Безпалько О. В.* Соціальна робота в громаді : навчальний посібник / О. В. Безпалько. – К., 2005. – 176 с.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями : метод. матеріали для тренера / О. В. Безпалько та інші ; під заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2004. – 69 с.
3. *Демидова Т. Е.* Социальная работа: теория и практика / Т. Е. Демидова. – М. : Экон-Информ, 2003. – 246 с.
4. *Ковчина І. М.* Основи соціально-правового захисту особистості : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “соціальний педагог” / І. М. Ковчина ; за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. – К. : НПУ, 2011. – 365 с.
5. *Семигіна Т. В.* Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника / Т. В. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 61-71.
6. *Семигіна Т. В.* Робота в громаді: практика й політика / Т. В. Семигіна. – К. : Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. – 180 с.

Петренко Т. В. Методические принципы подготовки будущих социальных работников к работе в обществе.

В статье рассматривается методическая подготовка будущих социальных работников к работе в общине в условиях высшей школы, профессиональные и нравственные качества личности будущего социального работника, определены особенности эффективного обучения студентов и необходимость внедрения в учебно-воспитательный процесс современного высшего учебного заведения интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: методическая подготовка, профессиональные качества, нравственные качества, личность социального работника, эффективность обучения будущих социальных работников, интерактивные методы обучения.

Petrenko T. V. Methodical principles of preparation of future social workers to work in society.

The article considers the methodological training of future social workers to work in the community in terms of higher education, professional and moral qualities of the personality of a future social worker, the features of effective training of students and the necessity of introduction in educational process of modern higher educational institution of interactive teaching methods.

Keywords: methodical preparation, professional qualities, moral qualities, personality of social worker, the effectiveness of the training of future social workers, interactive teaching methods.

УДК 37.011.3-052:316.614]:504

Погрібна Л. С.
УМО

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
ЗАСОБАМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ**

В статті зроблені спроби проаналізувати вплив екологічної освіти і виховання на процес соціалізації учнів середньої школи та можливості організації процесу соціалізації особистості учня засобами екологічної освіти і виховання.

Ключові слова: екологізація навчального процесу, соціалізація, соціалізуючий вплив.

Серед численних соціально значущих проблем, що встали перед народами на порозі третього тисячоліття, головне місце зайняла проблема виживання Людства і всього живого на Землі. Людському буттю загрожує самознищення. Ця обставина, як і екологічні, науково-технічні і інші моменти, неодноразово інтерпретувалися науковцями

та педагогами самих різних світоглядів. Людина стала, як вважав президент Римського клубу А. Печчеї, сам для себе ахіллесовою п'ятою, він – точка відліку, “в ньому всі початки і кінці” [1, с. 315]. Ті негативні для природи і самої людини наслідки антропогенної діяльності, що виявились в останні роки, примушують пильніше вдивитися в систему екологічних взаємовідносин, замислитися над проблемою їх гармонізації. Разом з тим потреба виходу з справжнього кризового стану викликає необхідність становлення особливої форми єдності людини і природи, яка і забезпечила б це. Такою і є гармонія людини з природою.

Отже, екологічні потреби також давні, як і потреби людини в їжі, одягу, житлі і т. д. Протягом всієї попередньої історії потреби людини задовольнялися автоматично і люди були переконані, що повітрям, водою і ґрунтом вони забезпечені в достатку на всі часи. Прозріння наступило лише декілька десятиріч назад, коли в зв'язку з наростанням загрози екологічної кризи став все гострішим відчуватися дефіцит чистого повітря, води і ґрунтів. Сьогодні всім ясно, що здорове навколишнє середовище не менш значуще, ніж матеріальні і духовні потреби. Було б великою помилкою вважати, наче б з екологічною кризою можна справитися за допомогою лише економічних заходів. При переорієнтації категорій поняття природи повинне стати центральним, так що саме відношення людини до природи буде інакшим, ніж було до цього. Важливо зрозуміти і прийняти нові ціннісні орієнтири, смислові установки, створити новий образ людини – в протизвагу людині-спрживачу людини гуманної по відношенню до самого себе і природи. Без цієї глобальної перебудови відносин в системі “Людина–Природа” всі заходи економічного, екологічного, науково-технічного характеру будуть мати лише приватне значення і не зможуть стати скільки-небудь серйозною перешкодою на шляху екологічної катастрофи, що насувається. Кінцевий висновок фахівців, що займаються цією проблемою, досить жорстокий: “Або вона (людина) повинна змінитися, або їй призначено зникнути з лиця Землі” [1, с. 316].

Треба зазначити, що проблема ця, незважаючи на всю її актуальність, далеко не нова. Питання про відповідальність Розуму перед природою було поставлене ще в XIX ст. філософами, педагогами, науковцями і розвинене в роботах Федорова, Вернадського і інших.

Екологічні проблеми в сучасних умовах переходу суспільства до ринкової економіки викликають криза моральності, адже екологія та моральність взаємообумовлені. Тому питання екології необхідно розглядати не лише з в світлі наук технологічного характеру, а і у взаємозв'язку з освітою і вихованням. Природоохоронна освіта і виховання – це проблема першочергового значення, без якої неможливо поліпшити стан навколишнього природного середовища. Перша умова успіху екологічної освіти та виховання – досить висока точність даних про стан біосфери в цілому і окремих її регіонів. Крім того, точні дані необхідно доповнювати відомостями про тих взаємопов'язаних наслідки, які може спричинити за собою те чи інше приватне на перший погляд зміна будь-якого компоненту біосфери. Друга умова успіху екологічного виховання – необхідність комплексного характеру висвітлення екологічних явищ. Важливо відтворити не тільки складну сукупність природних процесів, але й надати їх у відношенні до подій в людському суспільстві.

Концепція екологічної освіти в Україні затверджена у 2002 році МОН України і передбачає чітку структуру формування екологічної освіти, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. В ній виділено два основні напрямки освіти – формальна і неформальна. Формальна освіта охоплює всі ланки загальної системи освіти яка існує в Україні: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна. Другий напрямок – має просвітницький характер і спрямований на формування екологічної культури населення через засоби масової інформації,

громадські екологічні об'єднання, партії тощо. Тому екологічна освіта і виховання всіх верств населення є одним із найважливіших і необхідних шляхів, що сприятиме ефективному вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України [2, с. 15].

Процес формування системи екологічної освіти і виховання за кордоном почався значно раніше, ніж в нашій країні. Значення цієї проблеми для суспільства, для його економічного розвитку очевидно і вкрай важливо. Тому в процесі навчання на будь-якому етапі велика увага приділяється викладанню наук про Землю, про життя. В Західній Європі екологічне виховання починається з трьох років [3, с. 5]. Важливе значення в цьому процесі мають спеціальні господарства, в яких діти можуть спілкуватися з тваринами, доглядати за ними. Зокрема в багатьох школах Лондона, навіть в центральній частині, на територіях школи організовані невеликі фермерські господарства де діти можуть доглядати за тваринами і рослинами. У різних країнах існують свої специфічні умови освіти і виховання, що відбивається в цьому складному процесі. В дитячих садках Болгарії дітей знайомлять із природою в процесі ігор, в їхній трудовій діяльності на присадибних ділянках. У Норвегії працівники дитячих садків зобов'язані мати спеціальну підготовку. Вони повинні знати основи екології та охорони природи, знати стан природних ресурсів своєї країни, володіти методиками екологічної освіти і виховання. Методи навчання найрізноманітніші: заохочується індивідуальна творчість дітей, проводяться екскурсії в природу, передбачені ігрові моменти, що допомагають сприймати природу. Важливим аспектом формування майбутнього громадянина є екологічна освіта. У більшості країн накопичений цікавий оригінальний досвід цій сфері. Так, у Японії формування природоохоронної свідомості здійснюється вже з 1910 року: спочатку у приватних школах, а потім і у державних навчальних закладах. З 1970 року тут запроваджена нова програма, в центрі уваги якої вивчення питань охорони оточуючого середовища та боротьби з його забрудненням. У Голландії з 1919 року веде свою історію така практична форма екологічної освіти як Служба дитячих та шкільних садових ділянок. Позитивно, що вона завжди планувала роботу таким чином, щоб допомогти дітям у самостійному усвідомленні закономірностей життя природи, своєї ролі як її частини через набуття практичного досвіду спілкування з оточуючим середовищем. З 30-х років серйозна роль питанням охорони природи приділяється у школах Фінляндії. Вивчаються вони на безперервній основі, починаючи з дошкільного віку, і безпосередньо пов'язуються з завданнями морального, трудового, розумового, естетичного виховання [4, с. 336-354].

Закон про освіту у галузі навколишнього середовища. Як і в інших країнах, у США екологічна освіта здійснюється на міжпредметній основі, тобто охорона природи є складовою не тільки природничих дисциплін, а й економіки, математики, сільського господарства, історії, управління. Активно використовуються практичні та наочні методи навчання: робота на пришкільних ділянках, екологічні екскурсії, польові заняття, екологічні ігри тощо. Поширеною є практика залучення до проведення тематичних занять вчених-фахівців із заповідників. Удосконалення програм екологічної освіти здійснюється у напрямі активізації практичного досвіду учнів та запровадження наукових способів розв'язання екологічних проблем [5, с. 167-174].

Починаючи з 60-х років екологічна освіта сприймається як найефективніший засіб формування активної соціальної позиції у Великобританії. Оскільки жителі всіх регіонів країни приймають безпосередню участь у виробленні адміністративних рішень, щодо охорони навколишнього середовища, школярі відчують свою безпосередню причетність до долі своєї малої батьківщини. Учні привчають розробляти та здійснювати проекти щодо поліпшення екології конкретних територій. Багато уваги приділяється створенню

навчальної літератури екологічної спрямованості, в якій розкриваються питання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, його поліпшення, цінності для людини та тваринного світу [6, с. 28-31].

На основі міждисциплінарного та безперервного принципу здійснюється екологічна освіта у Німеччині. У країні створено ряд центрів екологічної освіти (Інститут педагогіки природничих наук у м. Кіль, Відомство з охорони оточуючого середовища у Берліні, Німецьке товариство екологічного виховання тощо), які приймають участь у розробці та здійсненні програм природоохоронних заходів, до яких залучаються і школярі. Сучасна система екологічного виховання в Німеччині, що пройшла у своєму розвитку кілька етапів, передбачає як формування екологічної свідомості, так і здатності діяти у відповідності з інтересами охорони природи. В її основу покладена теза, згідно з якою “з однієї сторони, екологізація педагогіки слугує адекватною відповіддю на кризу у вихованні, що явно спостерігається, з іншої – педагогізація екології допоможе подолати кризу в оточуючому середовищі” [7, с. 32].

У загальноосвітній середній школі України процес екологічного виховання умовно розділений на три етапи. Перший – вивчення в 1-3 класах складових частин природи, сезонних змін і їх причин, загальних понять про використання природних ресурсів. У цьому віці важливо навчити дітей мислити екологічно грамотно – це головне завдання вчителя, вихователя. Людина – складова частина природи, і як вона відноситься до неї, так і природа ставиться до людини. Другий етап – учні 4-9 класів вивчають історію суспільства, що відображає основні етапи використання природи людиною для її потреб. У цьому віковому періоді важливі факультативні курси з екології, історії її розвитку, сучасного стану охорони природи. Але цього недостатньо. Необхідно ставити питання про постійний курс екології й охорони природи в середній школі як постійних навчальних предметів, які треба починати з 8 класу, коли формується свідоме відношення до довкілля. Третій – в 9-11 класах здобуваються основи діалектичного підходу до розуміння єдності суспільства і природи, їхньої взаємозалежності [4, с. 312]. Аналіз навчальних програм з 1924 р. показав, що зміст екологічного аспекту виховання і навчання значною мірою залежить від фактичного відношення суспільства до природи, від матеріальних умов і потреб людини. Проблеми формування екологічної культури розглядалися у низці наукових досліджень (С. Деробо, В. Крисаченко, М. Колесник, Е. Писарчук, Т. Русак, Н. Седова). Особливості екологічного виховання молодших школярів досліджувались вітчизняними – М. Колесник, В. Маршицькою, Ж. Масенко, О. Онопрієнко, Г. Пустовіт. Особливої уваги заслуговують роботи, у яких пізнавальна і практична діяльність у конкретному соціоприродному середовищі пов’язується з проблемами охорони природи (М. Вересов, М. Дуденко, т. Мацейків, м. Стельмахович, В. Скуті на, І. Лебідь).

Екологічне виховання – невід’ємна складова навчально-виховної роботи школи України. Науковці по-різному трактують поняття екологічного виховання. Зокрема О. П. Мягченко вважає, що екологічне виховання – спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення [4, с. 245]. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Поняття екологічна освіта теж має багато визначень. Екологічна освіта – це сукупність наступних компонентів:

- екологічні знання;
- екологічне мислення;
- екологічний світогляд;
- екологічна етика;
- екологічна культура.

Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях.

Умовно можна виділити наступні узагальнені рівні екологічної зрілості:

- початковий (інформативно-підготовчий),
- основний (базово-світоглядний),
- вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий) [8, с. 5].

Мета освіти – формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже, і до людей. Свідомість людини – безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. В основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності [4, с. 187].

Екологічне виховання, освіта – єдиний процес впливу на свідомість людей і він повинен здійснюватися в комплексі, з врахуванням науково обґрунтованих методичних вимог.

Найголовнішими завданнями екологічної освіти є:

1. Формування екологічної культури всіх верств населення, що передбачає:

– виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності, (зв'язку локальних з регіональними і глобальними);

– відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;

– формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого в складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку;

– формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи;

– розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів;

– розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки;

– виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження;

2. Підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства, в тому числі:

– для освітньої галузі – вчителів, викладачів;

– для державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а також громадських екологічних організацій.

3. Вдосконалення, узгодження і стандартизація термінології в галузі екологічних знань.

Екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права [4, с. 279-300].

Екологічна освіта і виховання в багатьох країнах, зокрема в Великобританії, вважається одним з основних інструментів соціалізації особистості учня. Школа вже протягом тривалого часу є провідним чинником соціалізації особистості. Навчально-вихований процес загальноосвітньої школи має найширший вплив на процес формування системи цінностей учнів. Ефективність соціалізуючого впливу є результатом сукупності всіх сторін шкільного життя: формальних та неформальних. Останні включають атмосферу школи, міжособові стосунки учасників педагогічного процесу, домінуючі символи, стилі педагогічної діяльності, шляхи розв'язання конфліктів, дилем, кризових ситуацій, організаційну культуру тощо [9].

Формальна сторона діяльності школи – навчальний процес – передбачає формування певної системи знань про те “що робити, як бути, як жити і як стати”. Досвід європейських країн дозволяє говорити про широке різноманіття підходів, метою яких є формування демократичної громадянськості саме через навчальний процес, його зміст. Вибір тієї чи іншої форми визначається концепцією побудови навчального плану. В цілому їх можна об'єднати у три групи: викладання системи знань, що мають пріоритетне значення для виховання громадянськості в рамках спеціально організованих навчальних предметів, їх назви можуть значною мірою варіюватися: “Громадянська освіта”, “Соціальне навчання”, “Політична освіта”, “Громадянські права”, “Права людини”, “Суспільство”, “Людина і суспільство”, “Людинознавство”, “Навколишній світ”, “Європейський дім”, “Світ людини”, “Демократія, держава та суспільство”, “Екологія людини”. “Екологія”, “Загальна екологія” тощо. Такі предмети вивчаються, як правило, в середній школі і на їх вивчення призначається 1-4 години на тиждень. За такою схемою соціалізація є спільною відповідальністю всіх учителів [10, с. 307-335]. Екологія займає одне з головних місць серед предметів, що мають значний соціалізуючий ефект. Здійснення “екологічних проектів” вважається найбільш ефективною формою соціалізації, оскільки вона передбачає набуття соціального досвіду за межами класної кімнати.

Таким чином у методичному забезпеченні екологічної освіти домінують методи, спрямовані не тільки на формування екологічної свідомості і екологічної поведінки, але й звернуті до емоційної сфери дитини. У розпорядженні вчителів багатьох країн кіно-, фото-, теле- та відеоматеріали, що наближають дітей до світу природи, дозволяють показати її вразливість, пробуджують любов до всього живого, відповідальність за його виживання. Вчителі влаштовують екологічні табори, центри у природному середовищі, у яких діти проходять теоретичний та практичний курс екології.

Наслідком багаторічної роботи світового педагогічного співтовариства стала розробка розвиненої системи екологічної освіти, що запроваджена у більшості країн світу.

Навчально-виховний процес загальноосвітньої школи формує у школяра соціальні якості особистості і це допомагає йому взаємодіяти з навколишнім середовищем, а саме з сім'єю, вчителями, друзями, класним колективом. Отже організація процесу екологічної освіти і виховання вимагає таких методів і форм, які забезпечують не лише академічні знання з екології, а і природоохоронні навички, які мають безпосередній вплив на процес соціалізації учнів загальноосвітніх шкіл. В процесі екологічної освіти і виховання в учня формуються соціальні якості особистості і в цьому процесі допомагає йому саме вчитель: вчить, радить, підтримує, виправляє.

Соціально-психологічний клімат – стан міжособистісних стосунків, що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу і впливають на соціалізацію особистості школяра. Структура внутрішніх відносин в колективі залежить від соціально-психологічного клімату, позиції, статусу, соціальної ролі, що є також головною умовою соціалізації особистості. В процесі природоохоронної діяльності, при умові наявності організованого процесу екологічної

освіти та виховання, учні мають можливість приміряти на себе різні соціальні ролі. В деяких випадках кожен учень може бути лідером, підлеглим, організатором та помічником. В колективі формується почуття самоконтролю, а це є показник самовиховання, а оскільки процес екологічної освіти і виховання зорієнтований на особистість, то в результаті педагогічних впливів особистість школяра набуває знань, умінь і якостей самовдосконалення, досягає певного рівня розвитку компетентності: екологічної, соціальної, полікультурної, інформаційної, комунікативної, а також компетентності саморозвитку, де очікуваним результатом буде – цілісна особистість, здатна до постійного самовдосконалення. Таким чином організація екологічної освіти і виховання повинна стати одним із пріоритетних напрямів соціальної політики загальноосвітніх шкіл України.

Використана література:

1. Специфика философского знания и проблема человека в истории философии. – М., 1989.
2. Кабінат міністрів України. Розпорядження від 17 жовтня 2007 р. № 880-р Київ Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року.
3. Модернизация экологического образования в национальной программе Великобритании / Р. Ж. Экология человека. – 1994. – № 4. – 59 с.
4. *Мягченко О. П.* Основи екології Київ. Центр учбової літератури. – 2010.
5. *Швед М. С.* Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти // Вісник львівського університету. Сер. Педагогічна-2003. – Вип 17.
6. *Марченко Г. В.* Британські традиції охорони довкілля в системі формування екологічної освіти // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету : в 2-х томах. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет: інформаційно-видавничий відділ, 2002. – С. 28-31.
7. Охрана природы и экологическое образование (Германия) // Р. Ж. Экология человека. – 1992. – № 10.
8. Концепція екологічної освіти України затвердженом Рішенням Колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.01.
9. <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Aktualni/ua/Heyets%20V.M.pdf> УДК 316.614.5:316.4.063.314 / В. М. Геєць, академік НАН України Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності.
10. *Максимюк С. П.* Педагогіка : навчальний посібник. – К. : Кондор, 2009.

Погребная Л. С. Организация процесса социализации учеников средней школы средствами экологического образования и воспитания.

В статье сделаны попытки проанализировать влияние экологического воспитания и образования на процесс социализации учеников общеобразовательной школы и возможности организации процесса социализации личности ученика посредством экологического образования и воспитания.

Ключевые слова: *экологизация учебного процесса, социализация, социализирующее влияние.*

Pogrebnaia L. S. Organization of process of socialization of students of middle school by facilities of ecological education and education.

In the article the try to analyze the influence of the environmental education and upbringing on the process of socialization of the comprehensive school pupils and the possibility of the organization of the process of socialization with the help of the environmental education and upbringing is made.

Keywords: *ecological influence on the process of education, socialization, the influence of the socialization.*